

MANAVGAT YÖRESİNDE HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI*

FOLK MEDICINE PRACTICES IN MANAVGAT

Celâl GÖRGEÇ **

Öz

Asırlar boyunca insanlar karşılaştıkları hastalık, ölüm gibi yaşamlarını tehdit eden durumlar karşısında önleyici, iyileştirici yöntemler ve yaklaşımlar belirlemeye çalışmışlardır. Bu yöntemler genel bağlamda halk hekimliği olarak değerlendirilir. Günümüzde, sayıları azalmış olsa da, hâlâ çeşitli nedenlerle halk hekimliği yöntemlerine başvurulmaktadır. Bu çalışmada, Antalya ilinin Manavgat ilçesi merkez ve kırsal mahalleleri, yani köylerinde, bilinen ve uygulanan sağlıkla ilgili halk inanışları ile geleneksel iyileştirme yöntemleri konu edilmiştir. Çalışmamızda öncelikle araştırma alanına ilişkin bilgiler verilmiş, ardından yörede kullanılan halk hekimliği kavramları açıklanmış ve çalışmamızın odak noktası olan yöredeki sağlığa dair uygulanan gelenek, inanış ve aydaş bişirme, dutma dutma, köstek kesme, temre çizme, vb. uygulamalar ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmaya sağaltımlarda metafizik unsurlardan nasıl yararlandığı ve kullanılan şifalı bitkiler de eklenmiştir.

Çalışmanın sonunda halk kültürünün kent merkezinde, köylere göre daha çabuk unutulup kaybolduğu, köylerde ise eskisi kadar olmasa da kent merkezine göre daha canlı bir şekilde yaşandığı görülmüştür. Bu çalışmayla birlikte günümüzde kaybolmak üzere olan ve her geçen gün unutulmuş bu halk kültürü ürünleri ve uygulamaları kayıt altına alınmaya ve böylelikle geleceğe aktarılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra karşılaştırmalı çalışmalara kaynaklık etmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Halk Hekimliği, Halk İnançları, Geleneksel İyileştirme Yöntemleri, Manavgat.

Abstract

For centuries, people have tried to identify preventive, healing methods and approaches to events that threaten their existence, such as sickness and death. These methods are regarded as folk medicine in general context. Today, although numbers are decreasing, folk medicine methods are still being used for various reasons. In this study, traditional beliefs about the health and well-being of the well-known and applied health in the central and rural areas of Manavgat district of Antalya province were discussed. In our work, firstly the information about the research area was given and then the

* Bu makale, 21-22 Aralık 2017 tarihleri arasında Yıldız Teknik Üniversitesi tarafından düzenlenen IV. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulan aynı adlı bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş ve düzenlenmiş hâlidir.

** Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-posta: celalgorgec07@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4642-615X>.

Gönderim Tarihi: 10.05.2019
Kabul Tarihi: 23.07.2019

concepts of folk medicine used in the region were explained and the practices applied to the health in the region as a focal point of our work are given in detail such as belief and aydaş bişirme, dutma dutma, köstek kesme, temre çizme etc practices. How to utilize the metaphysical elements in the treatment of the work and the plants used are also added.

At the end of the work, it is seen that folk culture is disappearing in city centres more quickly than villages. It is still exist in rural area but not as much as in the past. With this work, these folk culture products, which have been disappearing and disappearing every day, have been tried to be recorded and transferred to the future in this way. Besides, it is aimed to be a source of comparative studies.

•

Keywords

Folk Medicine, Public Beliefs, Traditional Improvement Methods, Manavgat.

GİRİŞ

Bu çalışmada, Antalya ilinin Manavgat ilçesi merkez ve köylerinde bilinen ve uygulanan sağlığa dair halk inanışları ile geleneksel iyileştirme yöntemleri yani Manavgat yöresindeki halk hekimliği uygulamaları konu edilmiştir. Halk hekimliğinin, ilk çağlarda insanların açıklayamadıkları tabiat olayları ve çözümleyemedikleri doğaüstü güçlere karşı tutumlarından doğduğu kabul edilir (Özgen 2007: 129). Yüzyıllar boyunca insanlar karşılaştıkları hastalık, ölüm gibi kendi varlıklarını tehdit eden olaylar karşısında önleyici, iyileştirici yöntemler ve yaklaşımlar belirlemeye çalışmışlardır (Yazgan Aksoy 2014: 121). Bu metotlar genel bağlamda *halk hekimliği* olarak bilinir. Halk hekimliğinin modern tıptan en büyük farkı ise hastalıkların nedenlerini ve sağaltımlarını genel olarak fizikötesi ögelere dayandırmalarıdır. Halk hekimliğinin ilgilendiği saha modern tıptan daha geniştir. Halk hekimleri, modern insanca bilinen birçok hastalığı (siğiller, sancı, cilt rahatsızlığı, kanser, vb.) ve tıp bilimince tanınmayan hastalıkları da (kem göz, ruhî çöküntü ve büyücü etkilerini) pratik olarak tedavi ederler (Hufford 2007: 79). Günümüzde halk hekimliği yöntemlerine başvuranların sayısı diğer yörelerde olduğu gibi Manavgat'ta da azalmış olmasına rağmen hâlâ çeşitli nedenlerle bu yöntemlere başvurulmaktadır.

Çalışmanın amacı; halk hekimliği konusu ve Manavgat halk kültürünün bir parçası olan halk hekimliği inanma ve uygulamalarının sözlü kaynaklara da dayanarak derlenip değerlendirilmesidir. Halk hekimliği bağlı bulunduğu kültürün bir parçasıdır; halka ait iyileştirme pratikleri, nesilden nesile aktarılarak oluşmuş, biriktirilmiş bilgilerin ürünüdür. Bu sebeple geleneksel bilgiye dayanır (Kaplan 2011: 151).

Çalışmanın sınırını Manavgat merkez ve köyleri (kırsal mahalleleri) oluşturmaktadır. Bu sınırlar içerisinde halk hekimliğine dair araştırma ve derlemeler yapılmıştır. Manavgat, 2351 km²lik yüzölçümüyle Antalya ilinin en büyük ikinci ilçesidir.¹ İlçe, Antalya'nın 75 km doğusunda yer almaktadır ve Manavgat Nehri'nin iki yakasına kurulmuştur. Serik, İbradı, Akseki, Gündoğmuş ve Alanya ilçeleriyle komşudur. Manavgat adının, Batı ve Kuzeybatı Anadolu'da yaşayan göçebeliği asırlar önce bırakmış Türkmenler olan ve buraya da yerleşen Manav boyundan geldiği düşünüldüğü gibi bu konudaki diğer bir görüş; İlkçağda yaşayan Luwiler'in buraya verdiği isim olan Mana-uwa'dan geldiğidir. Mana-uwa "*Anasal Tanrıça'ya tapan halk*" anlamındadır. Manavgat, İlkçağda Dağlık Kilikya'nın batı yanında, Pamphylia'nın doğusunda, Manavgat Çayı'nın batı yakasında Hisar'ın etrafında bir İlkçağ kenti olarak kurulmuştur. XII. yüzyıldan itibaren bölgeye Hamitoğulları ve Tekeoğulları'nın gelmesiyle birlikte Türk nüfusunun da yerleşmeye başladığı Manavgat, 1220 yılında Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nın, 1472 yılında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimine geçmiştir. Cumhuriyetin ilanıya, 1923 yılında il yapılan Antalya ile birlikte Manavgat da Beşkonak ve Taşagıl nahiyeleri ile kaza yapılmış ve 1924'te Antalya'ya bağlanmıştır.² Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi veri tabanı 2018 sonuçlarına göre³ Manavgat, 230.597 (erkek: 118.336,

¹ Harita Genel Komutanlığı, *İl ve İlçe Yüzölçümleri*, http://www.hgk.msb.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf (Erişim Tarihi: 02.02.2018).

² Manavgat Belediyesi, *Manavgat Tarihçesi*, <http://www.manavgat.bel.tr/tarihce> (Erişim Tarihi: 06.06.2018)

³ Türkiye İstatistik Kurumu, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi*, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (Erişim Tarihi: 01.04.2019)

kadın: 112.261) kişilik nüfusu ile, merkez ilçeler dâhil edildiğinde, Antalya'nın en büyük dördüncü ilçesidir.

Bu çalışmada, alan araştırması ve yazılı kaynaklardan yararlanmanın yanında derlemeler yapılırken yönlendirilmiş görüşme tekniği kullanılarak olabildiği nispette sohbet havası içerisinde konuya ilişkin sorular sorularak bunlar kaydedilmiştir. Ardından bulgular sınıflandırma ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Kaynak kişiler seçilirken birebir uygulamalara şahit olan ya da doğrudan doğruya bu uygulamaları gerçekleştiren kişiler olmasına dikkat edilmiştir. Çalışmada 2016-2019 yılları arasında Manavgat merkez ve köylerinde tarafımızdan yapılan derlemeler esas alınmıştır.

1. HALK HEKİMLİĞİ VE GENEL KAVRAMLAR

1.1. Halk Hekimliği

Pertev Naili Boratav, halk hekimliğini; *"Halkın, olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümü"* şeklinde tanımlamaktadır (1994: 122). Halk hekimleri günümüzde bilimsel olarak açıklanabilen birçok hastalığı tedaviye uğraştığı gibi modern tıp tarafından bilinmeyen/tanımlanmayan aydaşlık, kösteklik, ıskıska, ıstıra gibi *halk hastalıklarına* (Hufford 2007: 79) da çare aramaktadırlar. Halk hekimliğinin amacı; *"kullandığı maddî ve manevî araçlar yardımıyla, halkın sağlığını korumak ve hasta kimseleri sağlıklarına kavuşturmadır"* (Acıpayamlı 1989: 5).

İlk insanlar gözle görülen yaralanma ve sakatlanmaların nasıl oluştuğunu yani gerçek nedenini anlayabiliyordu. Fakat açıklayamadığı durumları doğüstü güçlere bağlamaktaydılar (Sarı vd. 2007: 8). Bu durum günümüze kadar gelişerek ve değişerek gelmiştir. Bu değişimle birlikte insanlar halk hekimliğine *geleneksel/alternatif tıp* gibi bir adlandırmayla olumlu bakabildikleri gibi *kocakarı uygulamaları* gibi olumsuz yaklaşımlara sahip olabilmektedir. Elbette ki halk hekimliği uygulama ve inançları çağdaş/bilimsel tıptan farklılıklar gösterir. Çağdaş tıp ile halk hekimliğinin arasındaki en önemli fark, hastalıkların çıkış sebepleri ve sağaltılması üzerindedir. Çağdaş tıp anlayışında hastalıkların sebeplerinin gözlemlenebilir, somut kaynaklara bağlanması genel-geçer bir kural iken halk hekimliğinde sorunların nedenleri ve çözümlerinde doğüstüne yaslanma eğilimi yüksektir (Kaplan 2011: 151). Geleneksel yapının korunduğu, değişime daha dirençli bölgelerde halkın hastalıklara bakışı da sahip oldukları bu kültürün etkisi altında biçimlenmektedir. Halk hekimliği, günümüzde de çağdaş tıbbın yanında hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Bu durumun oluşmasını geleneğin değişim hızına bağlamak yerindedir. Halk hekimliğini, Ziya Gökalp'ın ifadesiyle, resmî medeniyete karşı halk medeniyeti çerçevesinde ele almak da mümkündür (Gökalp 2012: 465). Halk medeniyetinin yanında ülkemizde resmî türde de Sağlık Bakanlığı- Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı olarak *Geleneksel, Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Daire Başkanlığı* bulunmaktadır. Bu birimde geleneksel tedavi yöntemleri incelenip değerlendirilmektedir.

Türklerin tıp tarihine bakıldığında, dinsel inanışları ile uygulanan sağaltım yöntemleri arasında güçlü bir bağ kurulabilir. Halk hekimliğinin kaynakları arasında hem İslam öncesi hem de İslam sonrası inanış ve uygulamalar yatmaktadır. Hatta bazı araştırmacılar, eski inanç izlerinin çok uzun süre yaşamaya devam etmesinin sebebinin bu inançların İslam dini ile kaynaşmasına bağlar (Salihov 2007: 84). Bu niteliği Manavgat yöresinde korunana gelen halk hekimliği uygulamalarında gözlemek mümkündür. Geleneksel Türk halk hekimliği binlerce yıllık bir geçmişe sahiptir. İslam'dan önce ortaya çıkan bu gelenek İslam'dan sonra da yaşamaya devam etmiştir. Bu nedenle günümüzde geleneksel iyileştirme uygulamaları

geçmişin inanç öğeleriyle birlikte uygulanmaya devam etmektedir. Eski Türk toplumlarında ilkel tıbbın uygulandığı devirlerde Şamanlar, hekim olarak da görev yapmaktaydı. Şamanın tanrısal güçlerden kuvvet alarak hastalıkların sebebini bildiği ve bunu tedavi ettiğine inanılırdı. Şaman, hastalığı dua, tütsü, müzik ile trans hâline geçerek teşhis eder ve kendine özgü metotlarıyla (korkutmak, soğuk suya sokmak, tütsülemek vb.) ve kendi yaptığı ilaçlarıyla tedavi ederdi. (Sarı 2007: 79).

Halk hekimliği konusu kültürümüzde o kadar etkili olmuştur ki onu hayatın her alanında görebilmek mümkündür. Bunların başında hiç şüphesiz edebiyat gelmektedir. Halk hekimliği kavramı, İslamiyet sonrası ilk yazılı eserlerimiz *Dîvânü Lugâti't-Türk* ve *Kutadgu Bilig'*de çeşitli kavramlar (em, emhâne, emçi gibi) ile karşılanmaktadır (Alptekin 2010: 5-19). *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te halk hekimliğine dair *em*, *emçi*, *emle-*, *emlel-*, *emlen-*, *emleş-*, *emlet-* gibi kavramlar yer almaktadır (Ercilasun-Akkoyunlu 2015: 637-639). *Kutadgu Bilig'*de de halk hekimliğine ve halk kültürüne dair birçok örnek bulunmakla birlikte bu konuda şu beyti örnek gösterebiliriz:

4358. *tirig bolsa yalñuñ yime igler ök*

igün emçi körse otun emler ök

"İnsan hayattayken hastalanabilir; otacıya gider ve otacı o hastalığı ilaçla tedavi eder." (Arat 2005: 750)

Türk halk anlatmalarında da halk hekimliğine dair birçok örnek görebilmekteyiz. Eski Türk gelenekleri, inanışları ve uygulamalarını sunması bakımından eşsiz bir kaynak olan *Dede Korkut Kitabı*'ndaki *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*'ndan alınan aşağıdaki metin, halk hekimliğinin, edebiyatımızda yer alışının güzel bir örneğidir: "...Oğlan yine aydur: Ana ağlamağıl, maña bu yaradan ölüm yokdur korhmağıl, boz atlu Hızır maña geldi, üç kerre yararı sığadı, bu yaradan saña ölüm yokdur tağ çiçeği anañ südi saña merhemdür didi. Böyle diğec kırk ince kız yayıldılar, tağ çiçeği divşürdiler. Oğlanun anası emçeğin bir şıkdı südi gelmedi, iki şıkdı südi gelmedi, üçincide kendüye zarb eyledi, katı taldı, şıkdı süd-ile kan karışuñ geldi. Tağ çiçeği-y-ile südi oğlanun yarasına urdılar.... Hânun, oğlanun kırk günde yarası oñaldı, şapa şağ oldı. Oğlan ata biner kılıç kuşanur oldı, av avlar kuş kuşlar oldı." (Ergin 2018: 90)

1.2. Genel Kavramlar

1.2.1. Ocak, Ocaklı, Ebelenmiş: Türkçe Sözlük'te *ocak* sözcüğü "halk hekimliğinde bir önceki kuşaktan el verme suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak belirli bir şikâyeti veya hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile" (TDK 2011: 1786) olarak geçmektedir. Satı Kumartaşlıoğlu, *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü* konulu çalışmasında halk hekimliğinde ocakların, "çeşitli hastalıkları tedavi etme yetisine sahip olan aile ve bu ailenin hastalık tedavi etmekle görevli kişileri" anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Yani bu kişiler halk hekimi vazifesi görmektedirler. Ocak kavramı geleneksel kültürde hastalık sağaltımı konusunda önemli bir yere sahiptir (Kumartaşlıoğlu 2016: 177). Pertev Naili Boratav da bu konuda şunları söyler: "Ocak belirli bir veya birkaç hastalığı sağaltımı gücünde olan, bu işin yöntemlerini bilen, bunu uzmanlık edinmiş kimseyi gösterir: "sarılık ocağı", "fitik ocağı", vb. gibi. "Ocak" ve "ocaklı" deyimleri eş anlamda kullanılır. Ocaklıların hastaları sağaltma yöntemleri çoğu kez büyüklük işlemlerdir: ama bunların yanında belirli şeyleri yedirmek, içirmek, vücudun ağrıyan yerine şu veya bu madde sürmek, bağlamak gibi "ilaç" saydıkları gereçleri kullandıkları da olur" (Boratav 1994: 113). Ocaklar geleneğin yaşatıldığı diğer bölgelerde olduğu gibi Manavgat'ta da kadın veya erkek olabilirler. Ama daha çok kadınların ocak olduğu görülmüştür. Manavgat'ta ocaklı kimselerden ebelerinden el almalarından dolayı *ebelenmiş* diye de bahsedilir. Yörede büyükanne yerine *ebe* sözü kullanılır. Bir kaynağımız şunu anlattı: "Bizim

köyden garının biri doktura gedik. Doktor demışı-ki köyünüzün ötesinde köyde ebelenir bir garı var. Hêç doktura götürmeç çocukları ona gösteriñ” (AG). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere ocaklılar *ebelenir* “ebelenmiş” yani bir ocaklıdan el almış kimselerdir. Kimi Türk topluluklarında *ocakçı* sözü de kullanılır. *Osokso* bu sözün Başkurtçadaki karşılığıdır. İşlev olarak da aynıdır. “*Osokso* denilen diğêr Şamanlar ise insanın vücudunu ovalayıp terleterek fitıkları alabiliyormuş, sırt ve göğüs hastalıklarını da tedavi edebiliyormuş” (Salihov 2007: 84).

1.2.2. Sınıkçı (Kırık-çıkıkçı): Manavgat yöresinde de bazı halk hekimleri uzmanlıklarına göre farklı isimler alabilmektedir. Bunlar arasında en belirginini kırık-çıkık olaylarıyla ilgilenen sınıkçılardır. Kırık-çıkıklara *sınık*, kırık-çıkık bağlayan kimselere *sınıkçı* da denilmektedir (Öztek 1992: 126). Halkın kırık-çıkıkçılara güveni kimi zaman tıp doktorlarına olan güvenlerinden daha fazladır. Çünkü tıp doktorlarının kırıklar konusunda daha iyi olmalarına karşı çıkıklardan anlamadıkları düşünülmektedir.

1.2.3. El Verme -El Alma: Halk hekiminin bilgilerini başka birine öğretmesi ve o kişiyi bu işlerde yetkili kılmasına *el verme* denir. Yani diğêr bir söyleyişle el verme; “*ocak olan kimsenin aynı sülaleden geleneği devam ettirebilecek olan bir erkek veya kadına, bu sağaltma uygulamasını sürdürmesi konusunda icazet vermesidir*” (Öger 2010: 1232). Ocaklı aile büyükleri, yaptığı işlerin bir yandan da geleneğin sürmesi için zamanı gelince daha küçüklere el verirler. Halk hekimliği bilgilerini öğrenen ve bu konuda yetkili kılınan kişi el almış olur. Ocaklı ölmeden de el verebilir, böylece ocak işlerini bırakmış olur.

1.2.4. Arılık: Genellikle bir miktar para olup, nazar veya hastalığın, hastanın üstünden aralanması için verilir. Parası olmayana düğme elletirilir. Eğer ocaklıya arılık verilmezse hastanın ağırlığının (hastalığının) ocaklıya geçeceğine inanılır. Yani ocaklı hastalıklardan korunabilmek için arılık almaktadır. Arılık için belli bir miktar yoktur. Arılığın miktarı hastanın isteğine bağlıdır. İyileşen hastalar, ocağa ikinci gelişlerinde eğer ocaklı kadın ise tülbent gibi bir hediye getirir. Bu uygulamanın Şamanizmde de benzer şekilde olduğu görülür.⁴ Manavgat'ta *éyileşme* sözünün yanı sıra *oñma* sözü de kullanılır.

1.2.5. İrvasa: Anadolu'da uygulanagelen halk hekimliğinde öteberiden (ufak tefek şeyler) yapılan inanç temelli tedavi yöntemidir. Manavgat'ta da üç dört çeşit ot karıştırılarak yapılan ilaç ve yakılara *ırvasalıvrasa* denilmektedir. Bunu yapana *ırvasacı* denir. Manavgat'ın bazı yerlerinde alerjik bir deri hastalığı olan temrenin sağaltımı için temre çizenlere bu isim verilebildiği gibi özellikle bebeklerin hıçkırığını kesmek için ıkra kesimi yapan kişiler de bu adla anılır.

2. MANAVGAT HALK HEKİMLİĞİ İNANMA VE UYGULAMALARI

Çalışmada hastalıkların sağaltımı için yapılan inanma ve uygulamalar öncelikle sınıflandırılmış ve isimlendirmelerde yörenin ağız özellikleri de dikkate alınmıştır. Ardından

⁴ Fuzuli Bayat'ın verdiği bilgilere göre: “Şamanlığın var olduğu bütün geleneksel toplumlarda tedavi kamlığından sonra Şaman, emeğinin karşılığı olarak hediye alır ki buna Tuva Türkçesinde “astı” denilir. Şaman insanlara yardım edeceğine yemin etmiş insandır. Tedaviyi para için yapmaz, verilen astı için razı olur. Şamana, sembolik hediyeler: tütün, iğne, yüksük, kirış, kemer, çuval vb. verilir. Ayrıca verilen astı, hastanın sosyal durumuna göre değışir: fakir olan hastalar şahsi eşyalarını -bıçak, cübbe, gümüş yüzük, keçeden yatak örtüsü, keçeden halı, kement, koyun derisi gibi küçük hediyelerden- verdikleri hâlde zenginler veya durumu iyi olanlar, keçi, koyun, at, boğa, birkaç baş küçük hayvan, para vb. şeyler verirler. Ancak her ne olursa olsun Şaman yaptığı kamlık için kendisine hediye, ruhlarına ise kurban almış olur. Şaman inancına göre tedavinin karşılığı olarak astı almayı ruhlar ister, aksi hâlde ruhlar Şamana kızar ve sinirlerini ona yöneltmiş olurlar” (Bayat 2006: 269-270). Anohin de Altay Şamanlığındaki durumu şöyle anlatır: “Bazı şamanların söylediklerine göre, üç dört gün süren ayın için ancak üç beş ruble ücret verilmektedir. Bundan başka şaman, bazen hediye olarak kurbanlık hayvanın etinin bir kısmını ve birkaç arşınlık kumaş parçası alabilir. Nadiren de, eğer hasta tamamen iyileşirse, şamana cüppe, koyun, torbok (buzağı) ve at hediye edilir” (Anohin 2006: 40).

sağaltım yöntemleri karşılaştırmalı ve ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Bu inanma ve uygulamalar artık gelenekselleşmiş daha doğrusu kalıplaşmış durumdadır. David Hufford bu konuda şunları söyler: “Kişiden kişiye ve devirden devire çeşitlenen etkin/yaşayan özellikler (davranış şekilleri) aynı derecede durağan bir şey olarak tedavi etmede bir inanç olan genel davranış şekline dönüşür” (2007: 73). Günümüzde de halk hekimliği, bilimsel tıbbın yanında geleneksel, alternatif veya tamamlayıcı tıp gibi varlığını sürdürür. Manavgat halk hekimliğinde başlıca sağaltım yolları şunlardır:

2.1. Ağrı Sağaltımı

2.1.1. Baş Ağrısı: Baş ağrısını önlemek için Manavgat halk hekimliğinde şu yöntemler kullanılır:

I) Kullanılan yöntemlerin başında alna çeki çekilmesi gelir. Çeki, kadınların başlarına bağladıkları örtünün adıdır (MŞ).

II) Soyulan çiğ patates halka halka olarak kesilir ve bir bez yardımıyla başa sarılır. Ağrı geçene kadar sarılı olarak durur (FE).

III) Hasta kişi bir hocaya okutulur. Bu işlemden sonra hastanın kapıdan çıkıp tekrar içeri gelmesi istenir. Böylelikle hastalık dışarıda kalacaktır (AG; FE). Bu uygulama Şamanizmle bağlantılı olsa gerektir. Fuzuli Bayat'ın aktardığı şu örnek bu kanıyı güçlendirmektedir: “Üçüncü gün Şaman, tuğun etrafında döndükten sonra kamçı ile hastanın sırtına vurur ve kamçıyı orada olanlardan birine verir. Kamçıyı alan kişi, hemen onu evden dışarı çıkarır. Anlaşıldığına göre Şaman, hastalığı kamçıya topladığı için onu evden dışarı attırır” (Bayat 2006: 259).

IV) Havlu (peşkir) ya da herhangi bir bez ıslatılarak başa konulur (FE).

2.1.2. Bel Ağrısı: Bel ağrısını gidermek için birçok yöntem bulunsa da yaygın olarak kullanılan yöntemler şunlardır:

I) Bel ağrısı olan kişinin beline *kupa çekilir* ya da *yakı vurulur*. Kupa çekme işlemi ispirotolu pamuk yakılarak bardağın içindeki havanın alınıp sırt kısmına bardağın konulması ve bardağın eti çekmesi esasına dayanır. Bir tür vakumlama söz konusudur (ÜG). Bu yöntem, günümüzde profesyonel olarak da yapılan “kuru hacamat” uygulamasına benzer.

II) Bel ağrısı için bu yöntem dışında zeytinyağı ya da teğnel (defne) yağı ile masaj yapılır. Ovma işlemi yağ ılıkken yapılırsa daha etkili olur. Kimi zaman zeytinyağının içine toz karabiber de eklenmektedir. Bu yöntem kol ve bacak ağrıları için de geçerlidir (MG).

1.1.3. Diş Ağrısı: Genellikle diş hekimleri tercih edilse de diş ağrısını geçirmek için kullanılan başlıca geleneksel yöntemler şunlardır:

I) Pamuğa rakı dökülür ve ağrıyan dişin üzerine bastırılır (HK).

II) Diğer bir yöntem ise ağrıyan dişe sarımsak konulmasıdır (HK).

2.2. Çocuk Hastalıkları ve Sağaltımı

2.2.1. Aydaşlık Sağaltımı: Bazı çocukların bedensel gelişmeleri yavaş olur ya da hiç gelişme göstermez. Bu biçimdeki zayıf ve cılız çocuklara *aydaş* denir. Aydaşlığın sağaltımında birçok yöntem kullanılmaktadır.

I) Bunlardan ilki “*aydaş biçirme*”dir. Aydaş pişirecek kadın, çocuğu kucağına alır ve üç yol ağzı olan bir yere ya da bir tarla içinde üç değişik yönden gelen yol izi yaparak sacayağı ya da bu işlevi gören üç adet taş ile bir ocak kurar. Ocağın üzerine eski bir tencere konulur ve içine çocuk oturtulur. Çocuğun annesi o üç yoldan birinden elinde iki odun parçası ile gelir.

Ocaklıyla aralarında şu konuşma geçer:

- Ne bişiriy?
- Aydaş bişiriyin.
- Bişirebiliy mi?
- Bişiriyin, der.

Kadın elindeki odun parçasını yanmayan ocağın altına sokar. Bu defa ikinci yoldan gelir aynı soruyu sorar ve aynı cevapları alır. Elindeki iki odun parçasını ocağın altına sokar. Bu defa üçüncü yoldan aynı şekilde gelir ve yine aynı soruları sorarak aynı cevapları alır. Çocuğun annesi, üçüncü seferde içinde tatlı su yengeci (*yanıç*) bulunan sepeti çocuğun üstünde tutar ve sepetin üzerinden yanıç ıslatılarak çocuk ocaklı tarafından üç defa yıkanır. Çocuğa giysileri ters olarak giydirilir. Annesinin sırtına sarılır. Çocuğun annesi, hiç arkasına bakmadan evine giderken ocaklıya aralık bırakır. (MG; Kabdaşlı 2003: 70). Yöredeki birçok uygulamada görüldüğü gibi arkasını dönmeden gitme, hasta kişinin ocağa saygısını göstermektedir. Buna benzeyen bir uygulamanın Tatarlarda da olduğu görülür. Tatarlarda “*oçıklavçı/oşıklavçı*” adıyla da anılan halk hekimleri, daha çok kadınlardır. Bu hekimler, örneğin bir çocuk zayıf düşüp hastalandığında üç yol çatına ocak kurarlar. Arkalarına bakmazlar (Bayazitova 2002: 165-166’ dan aktaran: Kumartaşlıoğlu 2016: 179).

II) Sözlü kaynaklarımızdan Abdülkadir Kök, babası Hüseyin Kök’ün, aydaş olan çocukları bir el kantarıyla düzenli olarak belli bir süre tarttığını ve babasının yaptığı bir şey olmamasına rağmen çocukların iyi olduğunu söylemektedir. Şişeler köyünde yapılan bu uygulamada iyileşmeye olan inancın daha doğrusu psikolojik etkenlerin hastalıkların sağaltımını olumlu yönde etkilediği görülmektedir (AK).

III) Aydaş çocukların iyileşmesi için kadınlar arasında *emdirme* “emzirme” *değişimi* yapılabilir. Bunun için çocukların kırkının karışması yani yaklaşık olarak aynı zamanlarda doğum yapması gerekir. Kadınlardan biri zayıf ise diğeri onun çocuğunu emzirir ve böylelikle aydaşlığın geçeceğine inanılır (AG). Gazipaşa’da ise kırkları karışmış olan bebekler bir araya getirilmez. Çünkü bunların aydaş olacağına inanılır (Emen 2015: 30, 31).

IV) Aydaş olan çocuk, *köpek kellesinde çimdirmeye* olarak adlandırılan yöntemle köpeğin kafatasında yıkanır. Artık uygulanmayan bir yöntemdir. Üç yolun birleştiği bir yerde (üç yol ayırdımı) sacayağın üstüne leğen, leğenin içine köpek kafatası konarak üzerinde çocuk yıkanır. Çocuğu leğene oturtup üç kere abdest aldırılır, üç kere yıkanır. Ardından evine gönderilir ve kıyafetleri yedi gün boyunca ters giydirilir. Üç gün sonra iyileşir gibi olursa işlem tekrarlanır (AG). Aydaşlık sağaltımında hayvanlardan yararlanılmasına Antalya’nın Gündoğmuş ilçesinde de rastlanılmaktadır. *Köpek Aydaşı* denilen yöntemde, henüz kırk günü doldurmayan bir köpek yavrusu bulunarak üstüne bir sepet kapatılır. Sepetin üstüne bir iskemle yerleştirilir. Bunun üstüne de bebek oturtularak banyo yaptırılır. Kirli su toplanarak bir tahtanın olduğundan tekrar bebeğin başına dökülür (Demirel, 2014: 118). Bu uygulama İslamlık öncesi (hayvan kültü) ve sonrası inançlarının (abdest aldırma) birbirine karışmasına güçlü bir örnektir.

V) Bölgede aydaşlığı sağaltmak için kullanılan diğeri bir uygulama ise aydaş olan çocuğu *davar garnında çimdirmeye* denilen yöntemdir. Hasta olan çocuk bu şekilde yıkandığında hastalığının da suyla birlikte akıp gideceğine inanılır (AG). Bu da Şaman ritüellerini hatırlatan bir uygulamadır. Hastalık cansız bir nesneye aktarılmaktadır.

2.2.2. Çocuklarda Altına Kaçırma: Altını ıslatan çocukların beline, deve yününden yapılmış kuşak bağlanır. Böylelikle bu sorunun hallolacağına inanılır (Kabdaşlı 2003: 70). Bu uygulamada da hastalık cansız bir nesneye aktarılmaktadır.

2.2.3. Çocuklarda Konuşmanın Gecikmesi: Bazı çocukların konuşması gecikebilir. Bu çocuklara, Manavgat'ta yaygınlığını yitirmeler beraber, herhangi bir çan içinden su içirilir. Böylece konuşmasının çabuklaşacağına hatta geveze olacağına inanılır (Kabdaşlı 2003: 70). Benzer bir uygulamaya Antalya'nın Korkuteli ilçesinde de rastlanılmaktadır. Korkuteli'nde çocuk iki-üç yaşına gelmişse ve hâlâ konuşmıyorsa çocuğa keçi çanından su içirilir. Çocuğa çandan su içirilmesinin sebebi ise çanın hayvan hareket ettikçe ses çıkarıyor olmasıdır. Çandan su içen çocuğun bundan sonra çan gibi sesinin açılacağı ve konuşmaya başlayacağı düşünülmektedir (Gönenç 2011: 48).

2.2.4. Delikli Taştan Geçirme: Bedenen gelişmesi geciken yani *aydaş* olan çocuklar delikli taştan geçirilir. Bu yöntem, çocuklarda metafizik öğelere bağlanan diğer hastalıklarda da uygulanır. Öncelikle çocuk delikli taşın olduğu yere götürülür. Çocuk, pazar gününün herhangi bir saatinde ve genellikle öğle sonunda geçebileceği bir taş deliğinden dua ile üç defa geçirilir. Delikli taşın iki tarafında iki kişi olur. Hasta olan çocuk bu iki kişi arasında üç defa alınır verilir. Bu işlem yapılmadan önce çocuğun ailesi bisküvi, lokum vs. alarak iyilik olsun diye delik taşın etrafındaki insanlara dağıtırlar. Çocukta iyileşme olursa iki defa, olmazsa üç defa bu işlem tekrarlanır. Çocuk geçer, cinler geçemeyip kalır. Böylelikle çocuğun cinlerden kurtulup gelişmesinin hızlanacağına inanılır (AG). Şamanlıktaki kötü ruhların yerini cin inancı almıştır. Bu delik taşlardan bir tanesi Çolaklı beldesine bağlı Üçtepeler mevkiinde bulunmaktadır (FY). Bir diğeri ise Manavgat'ın Taşağıl beldesine bağlı Burmağan köyünde yer alır. Buradaki delikli taşın alt kısmında bağlanmış ip ve bez parçaları, dileklerinin kabul olması için insanların bıraktığı adaklarını simgeler (Şimşek 2013: 231).

Fotoğraf-1: Taşağıl beldesi- Burmağan köyündeki delikli taş (Şimşek 2013: 231).

2.2.5. Ikra Kesimi: Yeni doğan bebekler uyurken veya uyanıkken burunları tıkanmış gibi horlama, hırıltı sesleri çıkartabilirler. Sebebi ise yenidoğanların kafatası yapısının tam gelişmemesidir. Bu durumun düzeltilmesi için ikra kesimi yapılır. Genellikle annesi, hasta olan çocukla birlikte ocağa gelir. Bunun için belli bir gün yoktur. Irvasacı kişi deriden daire şeklinde bir parça keserken, çocuğun annesi:

— *Ne kesen?*

- *Ikra keserin.*
- *Neden keser?*
- *Ëyi olsun dëyi.*
- *Kesebiliş mi?*
- *Anasını bile b...lerin, der.*

Irvasacı, kestiğı yuvarlak deri parçasını alarak çocuğun omzuna ya da başına takar ve çocuğa evinden mutlaka bir yiyecek verir. Sonra *ırvasacı* çocuğu üç yol ağzına götürür. Orada ağaç ya da taştan oyulmuş dibek üzerinde çocuğa parmağı ile üç defa daire çizdirtir ve çocuğu annesine teslim eder. Çocuğun annesi de dibegin içine arılık bırakarak geldiğı yolun dışında başka bir yoldan arkasına bakmadan eve gider. Ikra kesimini Taşağıl kasabasında oturan ve Tat Kız adı verilen bir kadın yapmaktaydı (Kabdaşlı 2003: 70). Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde de bu uygulamaya rastlanılmaktadır. Örneğin; Erzurum'da bebeklerin iç geçirmesini ve hıçkırığını kesmek için uygulanan işleme *ikra kesme* denilmektedir. İkra kesme, saraçlık mesleğı ile bağlantılı olduğundan ikra kesme işlemini yapan kişilerin saraç olması gereklidir (Sümbüllü-Altınışik 2015: 123-126).

2.2.6. İstira Sağaltımı: İstira genellikle küçük çocuklarda görülen bir deri hastalığıdır. Bu hastalık, çocuğun kafatasında çukurluk oluştuğı ve damağının çekik olduğu şeklinde öykülenir. Bu hastalığa yakalanan çocuklar için "*istira yedi*" denilmektedir. Altay Şamanlığı'nda da hastalıklar için benzer ifadeler kullanılır: "*Biri hastalandığı zaman Altaylılar: "kötü ruh onu yemektedir" (körmös yep-yat), öldüğünde ise "kötü ruh onu yedi" (körmös yegen) derler"* (Anohin 2006: 8).

İstira tedavisi için gerekli malzemeler şunlardır: bir bıçak ya da makas (sındı), üç dikiş iğnesi ve yedi nohut. Hasta olan çocuğun kıyafetleri ocağa getirilerek ocaklıdan bıçak koyması istenir. Bıçak koyma yalnızca cuma gecesi yapılır. Bıçağın ya da makasın kesici özelliğinin hastalığı da keserek sona erdireceğine inanılmaktadır. Eğer bir hastalığın birden fazla ocağı olursa hasta istediğine gidemez. Bir ocaklıya giderek hangisine gitmesi gerektiğini öğrenir. Bunun için ocaklı tarafından ilgili hastalıkla ilgilenen kaç ocak varsa o sayıda iğneyi içi su dolu bir tabağın içine koyar. Her iğne için, iyileştirici özelliğı olduğuna inanılan kişilere niyet edilir. Buna bir tür fal açma da diyebiliriz. Bir süre sonra hangi iğne küflenirse, hasta o hocaya götürülür. Hoca hasta kişiyi okuyarak muska yazar. Manavgat'taki ıstira ocağı Ilıca'da bulunmaktadır. Yakın bölgelerdeki diğer ıstira ocakları Akseki Kelves, Akseki İlfas, Akseki Süleymaniye (Ziyman)'dır. Ocaktan alınan ekmeğı yemek iyileşmenin ön şartlarından (AG; SS).

2.2.7. Gızıl: Manavgat yöresinde kızamık hastalığının diğer adı *gızıldır* ve döküntüler hâlinde seyreden bir hastalıktır. Yeni doğan çocuklar bu hastalığa yakalandığında Kemer Mahallesi'nde yerden toplanan solucan, çocuğun kullandığı bir bezin üstüne konur ve kına eklenir. Bu ikisi bebeğın göbeğinin üstüne konur ve hastalığın geçeceğine inanılır. Diğer bir yöntem ise bebeğın bal ya da pekmezle sıvazlanmasıdır (SS).

2.2.8. Köstek Sağaltımı: Kimi çocukların yürümesi gecikir. Bu çocuklara *köstek* de denilmektedir. Sağaltım için aşağıdaki yöntemler uygulanmaktadır:

I) Çocuğun yürümesinin çabuklaşması için köstek kestirilir. Cuma günü, sela ile ezan arasında çocuğun ayakları arasına bağlanan bir ip bir kadın tarafından dua okunarak kesilir. Böylece yürümesini engelleyen nedenin ortadan kalkacağına inanılır (Kabdaşlı 2003: 69). Türk halklarının yaşadığı hemen her yerde bu uygulamaya rastlamak mümkündür. Kazaklarda *tusavkeser* olarak anılan bu gelenek, Anadolu ve Balkanlar'da daha çok yürüyemeyen, yürüme

güçlüğü çeken çocuğa uygulanan bir ritüel iken Kazak, Kırgız, Nogay, Hakas, Özbek, Türkmen gibi diğer Türk halklarında her çocuğun yürümeye başladığı dönemde, çocuğun ilk adımlarını kutlamak için ve çocuğa mutlu bir geleceği inşa etme niyetiyle mutlaka uygulandığı görülür. Antalya'nın Gazipaşa ilçesinde yapılan köstek kesme uygulaması ise, Kazak halkının *tusavkeser* âdeti ile örtüşmektedir (Kınacı 2017: 147-149). Köstek kesme işi, ocaklı olmak şartıyla yörenin en tez canlı, hızlı hareket eden kişisi tarafından yapılır. Böylece, çocuğun ileride ona benzemesi beklenir. Hatta yörede çok hareketli, yaramaz çocuklar için "Bunun kösteğini kim kesti?" tabiri çok kullanılmaktadır (Emen 2015: 31).

II) Yürümesi geciken çocuklar için uygulanan bir diğer tedavi yöntemi ise uygulaması *aydaş pişirmeye* oldukça benzeyen, *köstek çimdirme* ya da *köstek dolaştırmadır*. Hasta, cuma günü ocaklı kadına getirilir. Bu işlemin en az iki defa yapılması gerekmektedir. Ocaklı, hasta çocuğu kucaklayarak yedi farklı eve gider. Bu evlerle, ocaklı arasında şöyle bir konuşma geçer:

- *Ne gezdiriy?*
- *Topal (küt) gezdiriyin.*
- *Topalı alı mısınız?*
- *Almayız, arılığımı vèriyiz, derler.*

Bu konuşmadan sonra ocaklı bir elek alarak içine saçını taradığı tarağı, soğan kabuğu, buğday tanesi, ekmek ufağı ve çocuk terliği koyar. Üç yolun ortasına sacayağı konur. Sacayağının üstüne *oturak* denilen tabure yerleştirilir. Oturağın üstüne çocuk oturtularak ocaklı kadın tarafından yıkanır. Çocuğun elbisesi ters giydirilir. Elekte bulunan malzemeler üç yol ayırımına atılır. Gazipaşa'da ise çocuk dört yol ağzında yıkanır. Bebeğin dört yol ağzında yıkandırılmasının nedeni buralardan nazarı değen kişi ya da kişilerin geçme ihtimalinin fazla olmasındandır (Emen 2015: 31). Hasta bir hafta sonra, ikinci defa getirildiğinde de aynı işlemler tekrarlanır. Böylelikle çocuğun iyileşeceğine inanılır. Bütün tedavi yöntemlerinde olduğu gibi arılık verilmesi gerekir (AG).

2.2.9. Sarılık Sağaltımı: Sarılığın tedavisinde kan akıtmak esastır. Yani parpılama yoluyla tedavi gerçekleştirilir. Kullanılacak olan usturanın bir kenarı kırılır ya da sarılır. Ufak bir parçası dışarıda bırakılır. Hasta yatırılarak iki kaşın arasına konan usturaya kaşıkla hafifçe vurularak kanatılması sağlanır. Kanın gözlerin içine girmesiyle hastanın iyileşeceğine inanılır. Yani bu yöntemle hastalığın da kanla beraber akıp gideceğine inanılır (MŞ). Şamanlık tekniğine göre kanın vücuttan çıkarılması vücudun temizlenmesi olarak bilinir. Özellikle hasta organın üstünden alınan kanın iyileştirmede önemli yeri olduğu kaydedilmektedir (Bayat 2006: 269). Ancak bu yöntem günümüzde çok büyük oranda terk edilmiştir. Günümüzde daha çok sarılık olan ya da olabilecek bebeğin üzerine sarı renkte bir tülbent örtülmektedir. Önleyici bir tedavi yöntemi olarak da kullanılır.

2.2.10. Yüksek Ateş: Özellikle küçük çocuklarda yüksek ateşi düşürebilmek için çocuğun altına sirkeli bez konulur. Ayrıca soğuğa yakın ılık suda çocuk yıkanır (GU).

2.3. Deri Hastalıkları ve Sağaltımı

2.3.1. Bağ Çizme: Vücutta meydana gelen bölgesel şişliklere *bağ* denir. Ocaklı; "Ay gördüm, yıldız gördüm, yerini dümdüz gördüm. Benim elim değil, ebelerin eli." diyerek yedi bütün bir de yarım yani yedi buçuk diri tuzu İhlas suresini de okuyarak bağı çizer ve bağı sıkır. Hasta bu tuzları nem alabileceği bir akarsu kenarına gömer. Ardına bakmadan evine gider. Böylelikle iyileşeceğine inanılır. Bu yöntemi yalnızca Yavrudoğan köyünden Ayşe Görgeç yapmaktaydı. Bu tedavi yöntemini rüyasında görmüştür (AG).

2.3.2. Çıban Sağaltımı: İçi irin dolu şişliklere *çıban* denilmektedir. Bu hastalığın sağaltımı için belli bir miktar soğan pişirilerek çıbanlı bölgeye vurulur. Dört-beş saat ya da bir gece bu şekilde kalır. Böylelikle çıbanın ödünün çıkacağı ve iyileşme sağlanacağı düşünülür (AG).

2.3.3. Dutma Dutma: Halk arasında *dutma* denilen bu hastalıkta kişinin karnı ve vücudu şişer. Bu durumun merak veya sıcaktan meydana geldiğine inanılır. Hasta yatırılarak, karnı açılır. Ocaklı elini zeytinyağına batırarak hastanın karnının dört-beş köşesine dokunur. Sonrasında ocaklıyla yanındakiler arasında şu konuşma geçer:

– *Ne duta?*

– *Dutma dutarın.*

– *Dutabiliş mi?*

– *Anasımı bile b...lerin ya da anasımı bile s...erin,* gibi sinkaflı bir cevap verir. Bu konuşma üç defa tekrarlanır. Hasta kişi yedi gün boyunca perhiz yapar. Sadece tuzsuz ekmek ve inek sütünden yapılan çökeleği yer (MG).

Ocaklıların kullandıkları tekerleme benzeri bu sözler, kamların hastalık tedavileri sırasında kullandıkları dua ve sözleri hatırlatmaktadır. Aslında ocaklıların hastalık sağaltımı sırasında kullandıkları bu sözler kam dualarının günümüz şartlarına uyum sağlamış şekilleridir, denilebilir (Kumartaşlıoğlu 2016: 199).

2.3.4. Iskıtça: Kaynakların belirttiğine göre dutmaya benzeyen bir diğer hastalık ise *ıskıtça*dır. Bu hastalıkta da kişinin vücudu şişer ve gözleri sararır. Yine dutma dutmayla aynı tedavi yöntemi uygulanır (GU).

2.3.5. Kesik/Yara Sağaltımı: Kanayan yaraya veya kesige kanın durması için zeytinyağı sürülür. Zeytinyağının bulunmadığı durumlarda kanayan yere işenebilir. Kesiklerde bal ile tuz çelik yapılarak yani iyice karıştırılıp sertleştirilerek vurulur (ÜG).

2.3.6. Siğil Sağaltımı: Deride, özellikle ellerde oluşan zararsız, pütürlü küçük tümör şeklinde meydana gelen hastalığa *siğil* denilmektedir. Halk arasında kurbağa ve kaplumbağa (*tosgaba*)'nın siğil attığına dair bir inanış vardır.

I) Bu hastalığın tedavisi için siğilli bölge yedi arpa ile her defasında İhlas suresi okunarak çizilir. Hasta kişi bir hafta boyunca et, bisküvi ve makarna yemeyerek perhiz yapar (AG).

II) Cuma ezanı okunurken bir soğana üç İhlas ve bir Fatiha okunur ve eldeki siğile sürülür. Daha sonra bu soğan evin damına atılır ve soğan kurudukça siğil de kurur (Şimşek 2013: 422). Aynı inanışa Tarsus yöresinde de rastlanılmaktadır (Öger 2010: 1238).

2.3.7. Temrē Sağaltımı: Temrē, deri üzerinde yuvarlak, kırmızı pütürlü lekeler şeklinde beliren yaygın bir cilt hastalığıdır ve alerjik bir rahatsızlıktır. Halk arasında nazardan dolayı çıktığına inanılır. Temrē çizilmesi *ocak* adı verilen ailenin bir ferdi tarafından yapılır. Bu kişilere *temrēci* de denir. Sağaltım şöyle yapılır:

I) Hasta oturtulur, temrē çizen kişi eline büyük bir iğne alır. “*Benim elim değil, anamın eli.*”⁵ diyerek iğne ile temreli deri yüzeyini kanatmadan çizer. İrvasacı sonunda eline biraz su alır. Temreli yerleri su ile ıslatır. Hasta arılık bırakır (Kabdaşlı 2003: 70). Benzer uygulamalar birçok Türk topluluğunda da görülmektedir. Başkurtlarda “*kısıv*” (kısmı) ve “*timerey*” (temre)

⁵ Bu kalıp sözlere ufak tefek farklılıklarla Türkiye sahası halk hekimliğinde sıkça rastlanılmaktadır. Örnelemek gerekirse: Afyonkarahisar’ın Seydiler köyünde bulunan bir ocakta ocaklı hastanın karşısına geçip İhlas ve Fatiha surelerini okuyarak hastanın başını sıvazlar. Bu işlem sırasında “*Benim elim değil, Hasan Basri Hazretleri’nin eli*” der (Kumartaşlıoğlu 2016: 184-185). Ocaklılar hasta iyileştirirken “*El benim değil, Fadime anamızın eli*” derler. Bu yüzden halk hekimliğinde ocaklı olmanın Hz. Fatma’nın eli aracılığıyla bugüne ulaştığına ve ocaklıların pirininin Fatma Ana olduğuna inanılır (Kumartaşlıoğlu 2016: 188).

çıkıldığında “osok” denilen ocağa gidilir. Osokta dua okunup hastalıklı yer sıvazlanır ve bir çubuk hastalıklı bölgeye dürtülür, böylelikle hastalık çubuğa göçürülür (Hisamiddinova 2002: 91’den aktaran: Kumartaşlıoğlu 2016: 178).

II) Yukarıdaki temrē tedavisi için uygulanan yöntemin dışında Taşağıl ve köylerinde şöyle de tedavi edilmektedir: Bu iş ocak adı verilen aileden bir kadın tarafından yapılır. Cuma günü akşamüzeri, tam gün batımında hasta gelir. Ocaklı bir baş orta boy soğanı tam ortasından enine bıçakla keser, bir yarısını hafifçe sıkarak çıkan suyu temrēli bölgeye içinden İhlas ve Fatiha sureleri ile dualar okuyarak sürer, bu işlemi üç defa tekrarlar. Sonra bu iş üç cuma günü tekrar edilir ve şifa bulunur (Kabdaşlı 2003: 70).

III) Temrē tedavisi için uygulanan bir diğer yöntem şöyledir: Cuma günü akşamüzeri hasta gelir. Ocaklı kadın temrēli bölgeyi yedi arpa ile çizer (AG). Böylelikle hastalığı arpaya taşıdığı düşünülür. Bir tür metafizik aktarım söz konusudur. Orta Asya Şamanlarının tedavi sisteminin başında da hastalığı hayvana veya herhangi bir cansız nesneye geçirmek gelir (Bayat 2006: 259). Her arpa çizimi için bir İhlas suresi okunur. Çizmenin tamamlanmasının ardından bu arpalar *günindi* denilen güneşin battığı tarafa atılır. Bu şekilde hasta, hastalığından arınmış olur. Hastaya perhiz yaptırılır. Yumurta, makarna, bisküvi, çiğ domates yenmesi yasak olan başlıca gıda ürünleridir (AG).

IV) Temrē tedavisi için Kemer Mahallesi’nde kesilen soğan ocaklı tarafından okunduktan sonra temrēli alana sürülür ve soğanın hastanın damına atılması istenir. Soğan orada kurudukça temrenin de kuruyacağına inanılır (SS).

V) Yavrudoğan köyünden *Bostili* lakabıyla anılan İbrahim Baştaş tarafından uygulanan yöntemde bir soğan kesilir, İhlas suresi okunarak temrēli bölgeye sürülür ve böylelikle temrēnin geçeceğine inanılırdı (AG).

Özellikle bu hastalık üzerinde uzmanlaşan ocaklar vardır. Temre ocaklarından birisi de Çolaklı Tilkiler Mahallesi’nde yaşamış olan *Zala Kadın* idi. 1960’larda yaşamını yitirmiştir (FY). Yavrudoğan’da ise 2019’da yaşamını yitiren Ayşe Görgeç bu ocaklardandı.

2.3.8. Yörüce: Alerjik bir rahatsızlık olup, bedende kırmızı noktalar hâlinde ortaya çıkar. Bedene yayılmasından dolayı yürüdüğüne inanıldığı için yörüce adı verilmiştir. Sağaltımında susam yağı ya da tahin iyileştirilecek bölgeye sürülür (SS).

2.4. Göz Hastalıkları ve Sağaltımı

2.4.1. Göze Ak Düşmesi: Gözüne ak düşen kişinin gözünün üstüne iyileşebilmesi için kendisine miras kalmış bir altın bağlanır (Kabdaşlı 2003: 70).

2.5. Hayvanların Sebep Olduğu Hastalıklar ve Sağaltımı

2.5.1. Akrep (Guyruklu) Sokması: Yörede akrebe *guyruklu* denilmektedir. Akrep sokmasında şu yöntemlere başvurulur:

I) Ebegümeceye benzeyen bir bitki olan ve yörede göbelek olarak da bilinen bitki kaynatılarak akrebin soktuğu yere vurulur (MG).

II) Bir diğer yöntem ise akrebin kuyruğunu kesip kaynatarak soktuğu yere vurmaktır (MG). Akrep sokması vakalarında sokan akrep öldürülüp ezildikten sonra soktuğu yere sarılabilmektedir (Ak 2017: 401).

2.5.2. Arı Sokması: Arı sokmaları kimi zaman sakıncalı durumlar yaratabilir. Bu duruma karşı aşağıdaki yöntemler de kullanılmaktadır:

I) Arının iğnesi çıkarıldıktan sonra bir miktar toprak çamur yapılarak arının soktuğu yere sıvanır. Arı sokmasında killi topraktan yapılan beyaz çamur tercih edilir (HK).

II) Yine arı sokmasında soğuk su ya da buz ile şok tedavisi de uygulanabilir (FY).

III) Fazla uygulanmayan üçüncü bir yöntem ise arının soktuğu yere işenilmesidir (HK).

2.5.3. Sıtma Tutması: Türkçe Sözlük'te sıtma "*Anofel türü sivrisineğin sokmasıyla insandan insana bulaşan, titreme, ateş ve ter nöbetleriyle kendini gösteren bir hastalık, ısıtma, malarıya.*" olarak tanımlanır (TDK 2011: 2103). Yörede de yüksek ateş ve ter nöbetleriyle titreme şeklinde öykülenen sıtma hastalığında eğer hasta karlı bir yerde bulunmaktaysa kar kazılarak hastanın içine girebileceği kadar bir alan açılır ve hasta kişi belli bir süre karın altında durur. Böylelikle sıtma tutmasının geçeceği düşünülür (SS). Yaz aylarını yaylada geçiren yürükler harman kaldırmak için Manavgat'a döndüklerinde eğer sıtmaya tutulurlarsa hasta kişiyi kestikleri hayvanların derisine katarak iyileşmesini beklerler. Bu yöntem Antalya Yörüklerinde de yaygındır. Ak'ın aktardığına göre: "*Yörükler kırgınlık, üşüme, sırt ağrıları, şiddetli öksürük, titreme ve ateş gibi rahatsızlığı bulunanlar ile özellikle darp edilenlerdeki yara ve bereler için yaygın olarak deriye katma yöntemini uyguluyorlar. Bu işlem için bir koyun veya keçi kesilip derisi tulum çıkarılır. Sıcaklığını muhafaza eden deri içerisine çeşitli baharat türlerinin harmanlanması ile elde edilen karışım serpilir ve deri öylece vücuda giydirilir. Hastanın üzeri keçe, yorgan ve battaniye ne varsa örtülüp iyice terlemesi sağlanır*" (2017: 398). Hayvansal kökenli uygulamalar, halk hekimliği sağaltım yöntemleri arasında önemli bir yer tutar. *Deriye çekme* ya da diğer adıyla *deriye katma* yöntemi, bu sağaltım uygulamalarından bir tanesidir. *Deriye çekme* hem Anadolu halk hekimliğinde hem de Anadolu dışındaki Türk topluluklarında farklı tıbbî gereklilikler için kullanılır. Acar'ın aktardığı bilgilere göre bu konuyla ilgili en eski kayıtlar XIII. yüzyıldaki Moğollarla ilgili belgelerde yer alır. Günümüzde hâlâ uygulanan *deriye çekmenin*, Moğollardan Anadolu'ya uzanan bir halk hekimliği tedavi yöntemi olduğu söylenebilir. Moğolların yeni kesilmiş hayvan (inek, öküz ya da keçi) derisine sarma tedavisini sadece delici-kesici alet yaralanmalarında değil, sıcağa ya da yorgunluğa bağlı diğer rahatsızlıklarda ve hatta vücut sağlamlığını artırmak için de kullandıkları bilinmektedir (Acar 2018: 40-42). Alanya ve Gazipaşa yöresinde de vücutunda berelenme ya da ezilme olan kimseler için hayvan derisinin içine bal sürülerek bu kişiler bir gün süreyle bu derinin içinde bekletilebilmektedir (Uysal 2017: 47) Yüksek sıcaklıktan dolayı sıtmaya yakalanma riski fazla olduğu için kefenlerini yanında taşıyan yürükler bulunmaktaydı (HK).

2.5.4. Yılan (İlan) Sokması: Akdeniz bölgesinde yaygın olarak bulunan Çakırdikeni (*Centaurea solstitialis*) denilen bitki kaynatılarak içilir ve yılanın soktuğu yer o suyla yıkanır (MG).

2.6. İç Hastalıkları ve Sağaltımı

2.6.1. Dalak Kesme: Karnı şiş olan ve dalak rahatsızlığı olduğu kabul edilen kişilere uygulanan sağaltım metodudur. Hasta sırtüstü yatırılarak üzerine bir tahta parçası konulur ve ardından şu konuşmalar geçer:

— *Ne keser?*

— *Dalak keserin?*

— *Kesemezsiñ.*

— *Kesemen de hu ne?* diyerek dalak kesen kişi elindeki, bir çeşit uzun budama bıçağı olan, tahra ya da nacağı hafifçe tahtaya indirir. Böylelikle hastalığın iyileşeceğine inanılır (FD). Mustafa Sever'in hazırlamış olduğu *Mersin ve Yakın Çevresi Halk İnançları ve Halk Hekimliği* konulu doktora tezinden yapılan aşağıdaki alıntı kültürel yakınlığı da göstermesi bakımından

önemlidir: “Mersin’de bir dalak kesme ocağında dalak kesme yapılırken ocaklıyla hasta arasında şu konuşma geçer:

- Nere giden?
- Engürü’ye giderim.
- Engürü’de ne yapacaksın?
- Dalak keseceğim.
- Kesemezsin.
- Keserim.” (Sever 2001: 179’ dan aktaran; Kumartaşlıoğlu 2016: 199).

Antalya’nın ilçelerinden Korkuteli’nde uygulanan dalak kesme yöntemi ise şöyledir: Kesici hastayı yatırır, hastanın yan tarafına bir senit koyar, senidin üstüne yumruk büyüklüğünde bir tuz parçası bırakır. Odada bulunan birisi dalak kesecek kişiye “Kesebilir misin?” diye sorar. Dalak kesen kimse de “Anasımı bile b...m”, diye cevap verir. Bu durum üç defa tekrar eder üçüncüsünde dalak kesen kişi tuzun üstüne yumruğu ile vurarak tuzu dağıtır. Aynı şekilde üç defa daha aynı iş yapılır üçüncüsünde hasta kişi tedavi olmuş sayılır (Gönenç 2011: 71).

2.6.2. Düşen Göbeği Yerine Getirme: Bölgedeki inanışa göre, insanların göbeklerinin bir eşi bulunmaktadır. Kişi ağır bir yük kaldırdığında ya da ters bir hareket yaptığında göbeği düşebilmektedir. Bu duruma *göbeğin yerinden oynaması* veya *göbek (eş) düşmesi* denir. Göbeği düşen kişi karın ağrısı ve mide bulantısı hisseder. Bölge insanları, göbek düşmesini tıp doktorlarının bilemediğini söylemektedir. *Göbek bakma* denilen uygulama ocaklı tarafından kişi sırtüstü yatırılıp göbeği açılarak ve yalnızca kişi açken yapılır. Göbek ovularak yerine getirilince hasta hemen kalkmaz. Hasta kalkmadan önce bir parça yufka ekme içinde soğan ve çökelek yedirilir. Sonrasında hastanın belini çevreleyen bir kuşağın içine sabun kalıbı konularak kuşak bağlanır. Kuşak bu şekilde üç-dört gün durur. Hastanın perhiz yapmasına gerek yoktur. Kişinin göbek eşi yerinden oynadıktan sonra uzun süre yerine getirilmezse o yer su toplar. Bu durumda yakı vurulması zorunludur. Eğer yakı vurulmazsa kadın hastaların çocuklarının olmayacağına inanılır. Su toplamazsa yakı vurma hastanın isteğine bağlıdır. Hasta eğer yakı isterse; susam, un, soğan ve yağdan oluşan dört çeşit malzemeyle yakı yakılır. Yakı ottan hazırlanacaksa beş-altı çeşit ot karıştırılır. Bu malzemeler önce dövülür, sonra tavada yemek yapılır gibi kavrulur. Bu malzeme hastanın göbeğine sarılır. Hasta üç gün sonra gelir ve göbeği yerine getirilir (AG; ÜG; FE).

2.6.3. Iskıska Sağaltımı: Bölgede, karın bölgesinde yaşanan sancılı ağrı “*ıskıskaya kalmak*” olarak adlandırılır. Bu hastalığın sebebi olarak kişinin merak etmesi sonucu karnına dert olması gösterilmektedir. Sağaltım için; keçinin boynunun eti dövülür, yedi çeşit baharat eklenir ve bu karışım hastanın karın bölgesine sarılı olarak belli bir süre durur (MG).

2.6.4. Kansızlık Sağaltımı: Tıpta *demir eksikliği anemisi* olarak bilinen kansızlığa karşı hastaya üzüm pekmezi içirilir. Siyah üzüm ve üzüm kurusu da yine aynı amaçla kullanılır. Domates yemenin de kansızlığa iyi geldiğine inanılır (FY; MŞ).

2.6.5. Mide Ağrısı: Mide ağrısının sağaltımında kullanılan başlıca yöntemleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- I) Mide ağrısını önlemede genellikle süt içilmektedir (FD).
- II) Patates rendelenerek suyu sıkılır. Ardından limon suyu (eşki) eklenerek içilebilir (FD).
- III) Soğan kesilip dövülerek iyice suyu çıkarılır. İçine biraz limon suyu eklenerek içilebilir

(FE).

2.6.6. Mide Yanması: Bu durumda kahve içmek yasaktır. Bu sıkıntıyı gidermek için bölgede kullanılan yöntemler şu şekildedir:

I) Mide yanmasını dindirmek için süt içilebilir (AK).

II) Yoğurdun suyu içilebilir (AK).

III) İğde meyvesinin unlu kısmı süte eklenerek üç ay kadar içilebilir. Kaynaklarımızdan biri, bir tanıdığıının Ankara'ya dahi gittiğini fakat doktorların derdine çare bulamaması sonucu bu tarifile iyi olduğunu belirtti (HG). Bu yöntem Antalya ilçelerinde de uygulanmaktadır. Örneğin: Korkuteli'nde ülser hastası kişi yanında sürekli iğde bulundurur, acıktığı zaman birkaç tane iğde yer. Bu tedaviye başladıktan birkaç hafta sonra ülser tedavi olur (Gönenç 2011: 54). Alanya ve Gazipaşa'da da ülser sağaltımında iğde yaprağı ve meyvesi suda kaynatılarak hastaya içirilebilmektedir (Uysal 2017: 49)

IV) Burçak kavrularak yenilebilir (HG).

2.6.7. Sancı Sağaltımı: Özellikle gaz sancılarını gidermek için sıcak su şekerle karıştırılarak içilir. Kekiğin yaprakları ya da adaçayının çiçek ve yapraklarından çay hazırlanarak içilebilir (FY).

2.7. Kalp ile Dolaşım Sistemi Hastalıkları ve Sağaltımı

2.7.1. Tansiyon Düzenleme: Eğer tansiyon yükselmişse düşürmek için çiğ sarımsak yenilir ya da yutulur. Tansiyonu düşürmek için tuzlu ayran da içilebilir. Düşük tansiyonu normal seviyesine getirmek için çiğ kuru soğan yenilir (MG).

2.8. Kas ile İskelet Sistemi Hastalıkları ve Sağaltımı

2.8.1. İlançık (Yılançık) Kesme: Bölgede romatizma hastalığına *ilancık* denilmektedir. Ayak, kol sızılarına karşı ağrıyan yerler bıçakla çentilir. Bu işi yapan kişinin ailesine ilançık ocağı, bu sızı hastalığına da *ilancık* denir. Hacısalı köyünde uygulanan bir yöntemde; hasta kişi yere yüzüstü yatırılır. Üzerine kırmızı bir kumaş örtülür. Fatiha, İhlas suresi ve dualar okunarak büyükçe bir bıçakla çentilir gibi yapılarak ağrıyan yerlere en az üç defa üflenir. Bunu yaparken bıçağın bir keskin tarafı bir arka tarafı kullanılır. Bu şekilde cinlerin kıyılarak, hastalık sebebinin ortadan kalktığına inanılır. Hastaya yemesi için ocaktan alınan toprak ve ekme verilir. Hastaya perhiz yaptırılır. Sadece tuzsuz ekme ve inek sütünden yapılan çökeleği yer. Kişinin tavşan eti yemesi kesinlikle yasaktır (Kabdaşlı 2003: 70). Manavgat çevresindeki belli başlı ilançık ocakları Ormana, Yeniköy ve Serik'te bulunmaktadır. Bunlar arasında Ormana'da bulunan ilançık ocağı en ünlüsüdür. Ağrı-sızı için Ormana'da, ocaklı sayılan kişinin mezarından toprak alınır. Toprak su ile ıslatılarak ağrıyan yerlere sürülür. Yaklaşık bir saat sonra yıkanır. Her gün bir defa olmak üzere üç gün tekrarlanır. Böylelikle ağrı sızının geçeceğine inanılır (AG). Eskiden Şişeler köyüne bağlıyken sonradan ayrılan Yeniköy köyünde yaşamış olan Celil Karacan bir diğer ocaktır. Onun büyük bir bıçak vasıtasıyla ağrıyan yerleri doğrar (çinter) gibi yaparak iyileştirdiğine inanılırdı (AK). Bu, Şamanizm'deki kötü ruhu korkutarak kişinin sağlığına kavuşturma uygulamasının koşutudur. Gazipaşa ilçesinde de halk, bu hastalığı ocaklı birisine kıydırmak suretiyle şifa bulduğunu düşünmektedir. İşlemi yapan kişi, bıçağın kesmeyen tarafını ağrıyan bölgeleri kıyıyormuş gibi gezdirerek hastalığı tedavi ettiğini söylemektedir (Emen 2015: 37).

2.8.2. Kırık-Çıkık Sağaltımı: Bölgede genellikle çağdaş tıp yöntemleri tercih edilmekle birlikte özellikle kırsal kesimde acil müdahale gerektiği takdirde kırık-çıkıkçıya da

başvurulabilmektedir. Kırık-çıkıkçıya gitmeden önce kırık bölgeye süyek konulabilir. Özellikle Yörüklerde kırık kemiğin etrafına konulan tahtadan nesneye *süyek* adı verilir (HK). *Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü*'nde bu nesne *siyek* olarak geçer ve şöyle tanımlanır: *Kırık kol, bacak gibi organları bağlamakta kullanılan tahta, mukavva vb. şeyler, süyek* (Isp.) (Öztek 1992: 127). Anılan nesne, Alanya ve Gazipaşa yöresinde ise *seyik* olarak adlandırılır. Bu konuda Uysal şunları aktarır: *Kırılan bölge, eğer vücudun ayak ve kol kısmında ise; sarılan bezin üzerine "seyik" adı verilen dört tane tahta parçası veya düzgün çita koyularak, kırık olan bölge çevrelenir ve iple sıkıca bağlanır* (2017: 45). Yöntem, Manavgat'ta da aynı şekildedir.

I) Kırık-çıkıkçıların temel görevi genellikle zeytinyağıdır. Halk, doktorların kırık tedavisini iyi yapmalarına karşın çıkıktan pek anlamadıklarını düşünmektedir. Kırık-çıkıkta 10-15 santimetrelilik bir balmumu karıştırılmış bez parçası sarılır ve iğneyle bu bez dikilir. Kırıklarda mumlu bez yerine bölgede *humayın* diye adlandırılan bir tür beyaz bez çeşidi de kullanılabilir. Sözlü kaynağımızın belirttiğine göre azami bir hafta on günde iyileşme görülür. Bezin arasına kurumaması ve iyileşmeyi hızlandırmak için zeytinyağı ya da rakı dökülür. İyileşme olmazsa tekrar sarılır. Bazı halk hekimleri ikinci defa ilgilenmez (AK).

II) Elde ya da ayakta burkulma olursa o bölgeye hamur sarılır (FD).

III) Sözlü kaynağımızın kendi deneyimi şu şekildedir: Çıkıkçıya gitmeden bir gece önce balık ya da kepekten yapılan yakı çıkık olan bölgeye vurulur. Çıkıkçı hastanın ayağının altına bir takoz koyarak birden bastırır. Böylelikle çıkık yerine gelir (HG).

Şişeler köyünde 2000'li yılların başında yaşamını yitiren Hüseyin Çetin de bu kırık-çıkıkçılardan. Manavgat'ta yaşayan kırık-çıkıkçılardan birisi Yavrudoğan köyünde 2018 yılında vefat eden Halil Öz'dür. Bir diğeri ise Çolaklı'da 2014 yılında yaşamını yitiren ve *Gadiri* diye anılan Kadir Yapır'dır (AK).

2.9. Psikolojik Hastalıklar

Bu bölümde kıskançlıkla birlikte karşıdaki kişi ya da nesneye zarar verici özelliğe sahip göz ve bakışların yani *nazarın* yol açtığı zararların sağaltımı için uygulanagelen yöntemler anlatılmıştır. Manavgat ve yöresinde nazara karşı at nalı ve nazar boncuğu (gök boncuk) kullanılmakla birlikte zararlı etkilere karşı *kurşun döktürme* ve *tuz döktürme* yöntemleri de kullanılmıştır. Bu uygulamalarda Şamanlıkla koşut olarak su ve ateşin temizleyici ve arındırıcı özelliğine sıklıkla başvurulmuştur.

2.9.1. Kurşun Dökme: Nazar (göz değmesi, isabet) değen kişileri kötü gözlerden korumak veya hasta olan kişiler için kurşun döktürülür. Yörede "*gök gözlü*" denilen renkli gözlü kişilerin nazarının daha çok değdiğine inanılmaktadır (MŞ). Kurşun döken kişiler erkek ya da kadın olabilir. Taşağıl'da uygulanan bir yöntem şöyledir: Cuma gününün gündüz veya akşamı hasta oturtulur, üzerine bir çarşaf ya da yorgan gerilir. Kurşunu dökecek kişi bir tavada kurşunu eritip gelir. Bir elinde de içinde su bulunan derin bir kap tutar. Tam hastanın üzerinde iken: "*Eller günler üstüne, keskin diller üstüne.*" diyerek kurşunu su dolu kabın içerisine döker. Kurşun soğuyunca örümcek ağı gibi katılaşır. Kurşunun bu şekline bakılarak nazarın şiddeti tahmin edilmeye çalışılır. Kendisine nazar değen kimse sonunda kurşun dökene arılık verir (Kabdaşlı 2003: 69).

2.9.2. Tuz Döktürme: Nazar gören kişiler için yörede tuz döktürme uygulaması da yapılabilmektedir.

I) Manavgat ilçe merkezi ve kırsal mahallelerinde uygulanan ilk yöntemde tuz dökümü için gerekli olan malzemeler: bir elek, bir çanak, bir tava, kırk tane diri tuzdur. Tuzlar kavrulur

ve ses çıkarmaya başlayınca hastanın üzerine getirilir. Hastanın üzerine üç kadın tarafından tutulan bir çarşaf gerilir. Kavrulan tuzlar, içinde yukarıda yazılı malzemeler ve su bulunan çanağın içine dökülürken “*Aylar günler üstüne, keskin diller üstüne.*” denir. Tuz üç seferde dökülmelidir. İşlemin ardından hasta ayağa kaldırılır. Bir yeşillığe baktırılır. Çanaktaki su ile eli yüzü yıkanır. Sudan bir yudum içirilir. Tuz döken bu iş için bir şey istemez, fakat arılık verilmelidir (Kabdaşlı 2003: 70). Burada İslamiyet öncesi ateş kültürünün izleri görülmektedir. Şamanların da ateşin temizleyici ve yok edici özelliklerinden sıkça faydalandıkları bilinmektedir. Burada da nazarın kötü etkilerinin tuzlara aktarıldığı ve ardından ateşin yukarıda anılan özelliklerinden hareketle yok edildiği anlaşılmaktadır.

II) Bir diğer tuz dökme yöntemi ise şöyledir: Diri tuz kavrulur. Nazar değen kişinin üzerine çarşaf gerilir. Üç kadın çarşafı tutar. Hastanın üzerindeyken üç İhlas (*Gulhü*) ve bir Fatıha (*Elham*) suresi okunarak içi su dolu derin bir tabağa tuz dökülür. Böylelikle çanakta su kalmaz ve içindekiler etrafa sıçrar. Bu işlem üç defa tekrarlanabilir. Böylelikle nazarın geçeceğine inanılır (AG).

2.10. Solunum Sistemi Hastalıkları ve Sağaltımı

2.10.1. Astım (Asdım/Aslım): Bu hastalıkta hava yollarının daralması sonucu nefes alma güçleşir. Yörede nemin yüksek olması bu hastalığın etkisini de arttırmaktadır. Astım hastaları Alanya ilçesinde bulunan Damlataş Mağarası'nın astıma iyi geldiğini düşünmektedir. Yaylalarda nemin az olması nedeniyle özellikle yaşlı astım hastaları yazları yaylaya gitmeyi tercih etmektedir (MG).

2.10.2. Bronşit (Boranşit): Kış aylarında görülen bu hastalıkta akciğerdeki hava keseciklerinde iltihap oluşur. Bronşit olan kişiler süt ile balı karıştırarak iyileşene kadar içerler (FE).

2.10.3. Grip (Dumā): Yörede grip için *dumā*⁶ ya da *ara hastalığı* sözü de kullanılmaktadır. Özellikle kış aylarında rastlanan grip, nezle gibi üst solunum yolları enfeksiyonlarına karşı toz biber ya da pul biberli süt içilebilir, bol bol portakal yenilir ya da limon suyu içilir (FD).

3. SAĞALTIMLARDA METAFİZİK UNSURLARDAN YARARLANMA

Türkçe Sözlük'te “doğüstü gücü bulunduğu ve insanlara yardım ettiğine inanılan kimsenin mezarı”na *yatır* denildiği bildirilmektedir (TDK 2011: 2550). Doğüstü alana ilişkin kutsallık yüklenen türlü simgeleri, kişileri, bazıları kurumlaşmış hâle gelen pek çok geleneksel iyileştiriciyi ve ziyaret yerlerini içine alan din ve büyü temelli uygulamalar, halk hekimliğinin önemli birer parçasıdır (Kaplan 2011: 152). Manavgat'ta bulunan yatırlardan birisi Yavrudoğan köyünde bulunmaktadır. Yavrudoğan köyünün eski adı Peri-Zeyve idi. Zeyve adı *zaviye* “küçük tekke” sözcüğünden bozulmuştur (Yıldız 2010: 161). Kısaca tekke olarak anılan bu yerde evliya mezarı (yemişmiş gabiri) olduğuna inanılmaktadır. Anlatılara göre üç kardeş olan evlialardan biri Adana tarafına, biri Konya tarafına, biri de Yavrudoğan köyüne gelmiştir. Bu konudaki diğer rivayet şu şekildedir: Bu makamda metfun kişinin hacca giderken Yavrudoğan'da yaşamını yitirerek buraya gömülmüştür. Bu ziyaret yeri yirmişer adım uzunluğunda ve beşer adım yüksekliğinde taşlarla örülü ve kare şeklindedir. Ortasında gömütün büyük bir kısmını kaplayan defne (teğnel) ağacı bulunmaktadır. Dileği olan, hasta olan, ıstıra olan, çocuğu olmayan buraya gelerek tavuk ya da keçi keserek yedirir içirir. Adak kesmeyenlerse baklava ya da yağlı ekmek yapar, lokum ve bisküvi alınarak *kıstırma* yapar ve çevredekilere dağıtır. Burada maksat hayırda bulunmaktır. Gelenler dua eder ve mezarın tam

⁶ Türkiye Türkçesi ağızlarında *duma*, *dumag*, *dumağı*, *dumağa*, *dumağı*, *dumağu*, *dumah*, *duman* gibi deyişmeleri bulunur (Öztek 1992: 46).

ortasında bulunan büyük defne ağacına bez parçası bağlayarak tekkeyi yedi defa dönerler. Tekkede iki rekât namaz kılınır ve ardından uykuya yatarlar. Ne istekle gelindiye onun olup olmayacağına hemen orada belli olacağına inanılır. Kişilerin eğer çocuğu olmuyorsa ya da bir hastalığı varsa bir gece burada yatarlar. Kısırlık sadece kadından değil erkekten de kaynaklanan bir problem olmasına rağmen, bu problemin kaynağı kadına yüklendiğinden dolayı çocuk sahibi olmak için genellikle kadınlar bu yöntemlere başvururlar. Ziyarete gelen kişi, arılığını koyar, toprağından alarak evine getirir. Bir kısmını su dolu bardağı koyar. Su durulanıca kim hastaysa ona içirilir. Üç gün boyunca içilmeye devam edilir. Sonra toprak kül tenekesine dökülür. Başka bir yere dökülmez. İsteyen toprağın bir kısmını yastığının altına koyar. Yatırdan alınan şeylerin iyileştirme gücü olduğuna inanıldığı için halk, hastalıklarının iyileşip dualarının gerçekleşeceğine inanır. Ocak ya da yatırdan alınan kül de Manavgat yöresi halk hekimliğinde kullanılan ve kendisine kutsallık yüklenen nesnelere dendir. Bu özelliğinden dolayı dökülecek olan küller bir tenekeye konulur ve ayak basılmayan bir yere dökülür. Eğer küle basılırsa şeytanın o kişiyi çarpacağına inanılır. Bu inancın Şamanist ateş kültüyle ilişkili olduğu söylenebilir. Fakat kötü ruhun yerini şeytan almıştır. İslam dininde şeytanın insana somut bir zarar verebileceği inancı bulunmamaktadır.

Fotoğraf-2: Yavrudoğan'daki Yatır (Fotoğraf: Celâl Görgeç).

Yöredeki bir başka yatır ise Çolaklı Süleymanbeyli'de bulunur. Burada yatırlı Tekke Mezarlığı vardır. Yavrudoğan köyünde defne ağacı bulunurken Süleymanbeyli'deki yatırdaki meşe ağacı vardır. İnsanlar hastalıklarının geçmesi ya da dileklerinin gerçekleşmesi için meşe ağacının etrafında üç defa dua ederek dönerler ve ağaca bez parçası (*çabıt*) bağlarlar (FY). Yapılan uygulamalar incelendiğinde bu merkezlerin kaynağının İslamlık öncesine kadar uzanan inanç yerleri olduğu görülür. Hatta Çolaklı'da Karahanlı Türbesi'nin bulunması bile kaynakları Anadolu dışına götüren örneklerdendir. Yavrudoğan'da bulunan yatırın etrafında yedi defa, Süleymanbeyli'de bulunan yatırdaki meşe ağacının etrafında üç defa dönülmesi, bu

sayıların sahip oldukları kutsal ve gizli özelliklerinden yararlanarak olumlu bir sonuca daha kolay ulaşılacağı düşünülüğünü göstermektedir. Birçok toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da bu sayılara kutsallık yüklenmiştir. Kesilen kurbanların ve dağıtılan yardımların Tanrı'yı mutlu edip, ona yakınlaşarak isteklerin daha kısa sürede gerçekleşmesi niyetiyle yapıldığı bilinmektedir.

4. SAĞALTIMLARDA KULLANILAN BAŞLICA BİTKİLER VE BİTKİSEL EMLER

Hastalıkların sağaltımında özellikle yörede yetişen bitkiler ve bunlardan hazırlanan emler de kullanılmıştır. Yöresel bitkilerin kullanılması şifa kaynağına hem hızlı hem de ücretsiz ulaşımı sağlamaktadır. Manavgat halk hekimliğinde kullanılan başlıca şifalı bitkiler ve bitkisel emler şunlardır:

4.1. Adaçayı (Salvia): Çok yıllık, çalimsı veya otsu bitkilerdir. Bazı türleri *dağ çayı* ya da *şalba* olarak da bilinir (Baytop 2007: 20). Bu kokulu bitkinin çayı özellikle soğuk algınlığında ve gaz söktürücü olarak kullanılır (SS).

4.2. Akdeniz Defnesi (Laurus nobilis): 2-5 metre yükseklikte, kışın yapraklarını dökmeyen bir ağaççıktır (Baytop 2007: 86). Manavgat'ta *teğnel (tēnel)* ya da *tehnal* denilen ve Akdeniz kökenli bir ağaç olan defnenin meyvelerinin sıkılması sonucu elde edilen yağ özellikle ağrı kesici olarak kullanılır. Boğaz ağrılarında ve diğer ağrılarda masaj yapılarak kullanılır (MG).

4.3. Çakır Dikeni (Centaurea solstitialis): Yörede vücut direncini artırmada ve yılan sokmasında kullanılan bir bitkidir. Yaz aylarında çiçeklenen bu bitkinin boyu 1.5 metreye kadar çıkabilmektedir (MG).

4.4. Hayıt Bitkisi (Vitex agnus-castus): Hastalıkların tedavisinde kullanılan şifalı bitkilerdendir. Hayıt dere kenarlarında kendiliğinden biter. 1-3 metre yükseklikte, çalı görünüşünde bir bitkidir (Baytop 2007: 132). Karın ağrısı ve ishal durdurucudur. Hayıtın yaprakları havanda dövülüp bir bezin içine konularak göbek bölgesine sarılır (AG).

4.5. Kekik (Thymus): Çok yıllık beyaz veya mor çiçekli ve kuvvetli kokulu bir bitkidir (Baytop 2007: 168). Doğal olarak yetişen bu bitkinin çayı soğuk algınlığında ve mide ağrılarını yumuşatmada kullanılır (GU).

4.6. Nane (Mentha): Genellikle temmuz ve ağustos ayları arasında çiçek açan sağlığa yararlı bitkilerdendir. Naneler, çok yıllık, mor veya morumsu beyaz çiçekli bitkilerdir (Baytop 2007: 213). Yaprakları yeşil olarak ya da kurutulup baharat olarak kullanılabilir. Yeşil nane çayı mide ağrısı ve sancılarında yatıştırıcı, gaz söktürücü ve bulantı giderici olarak içilmektedir (SS).

4.7. Sarımsak (Allium sativum): Bu bitki türünün soğan ve yaprakları yenilebilir. Yüksek tansiyonu düşürmede kullanılır (AG).

4.8. Soğan (Allium cepa): Tansiyonu yükseltici etkisi bulunmaktadır. Düşük tansiyonu normal seviyesine getirmek için kullanılır (AG).

4.9. Zeytin (Olea europaea): Kışın yaprağını dökmeyen ağaç veya ağaççığın yabanî ve kültür olmak üzere iki temel çeşididir vardır (Baytop 2007: 292) Akdeniz iklimine özgü bir ağaç türü olan zeytin ağacının meyvelerinden elde edilen zeytinyağı Manavgat yöresinde çeşitli ağrıları dindirmede sıkça kullanılır. Ayrıca kanamayı durdurmak için de zeytinyağına başvurulur (SS; MG).

4.10. Püse: Genellikle çam ağaçlarının gövdesindeki çıralı kısımdan elde edilir. Çeşitli

püse elde etme yöntemleri olsa da genelde ateşin üstüne konulan teneke içinde sıcaklığın etkisiyle çamın reçinesinin akması sağlanır. Böylelikle elde edilen püse, oldukça koyu bir sıvıdır ve keskin bir kokuya sahiptir. Kullanım sahası daralmakla birlikte özellikle karın ağrısı, boğaz ağrısı ve yara sağaltımında bir beze sarılmak suretiyle kullanılır (MG). Püse ile tehnel yağı Antalya Yörükleri için de en vazgeçilmez tedavi maddeleridir (Ak 2017: 396). Benzer özelliklere sahip olan katran ise daha keskin kokulu ve siyah renklidir. Çoğunlukla katran ağacı (Toros Sediri) ve ardıçtan elde edilir (MG).

4.11. Yakı: “Bazı hastalıkları tedavi etmek amacıyla bir bez üzerine yayılıp deri üzerine uygulanan, beden ısıyla vücuda yapışan eczalı parça”ya *yakı* denilmektedir (TDK 2011: 2506). Uygulanan bu işleme *yakı vurmak* ya da *yakı yakmak* denir. Genellikle yakılar kepek, hayıt yaprağı, kekik, soğan ve püse gibi bitkisel malzemelerle hazırlanır. Soğuk algınlığı, eş düşmesi ve karın ağrısı sağaltımında sıkça kullanılır (AG).

SONUÇLAR

Bu çalışmada Manavgat yöresindeki halk hekimliği inanma ve uygulamaları on başlık altında sınıflandırılarak ele alınmış ve yaklaşık kırk bir hastalık ve seksen altı sağaltım yöntemi tespit edilmiştir. Hastalıklar ve bunlara karşı yapılan uygulamalar arasında en büyük pay sahibi %25’lik bir oranla çocuk hastalıkları ve sağaltımına ilişkin olmuştur. Manavgat halk hekimliğinde kullanılan başlıca sağaltım yöntemlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: 1. *Irvasa yoluyla yapılan sağaltım* (yakı yakma, davar garnında çimdirmeye gibi), 2. *Parpilama yoluyla yapılan sağaltım* (sarılık sağaltımında kan akıtma gibi), 3. *Metafizik unsurlar yoluyla yapılan sağaltım* (tekkelerin etrafında dönme, adak adama gibi), 4. *Bitkiler ve bitkisel emler yoluyla sağaltım* (tansiyonun düzenlenmesinde soğan ve sarımsak kullanmak gibi). Hastalık ortaya çıktıktan sonra gerçekleştirilen sağaltımın aksine hastalık daha meydana gelmeden hastalığın önlenmesine ilişkin uygulamalar da geliştirilmiştir. Koruyucu ya da önleyici tıp çalışmaları içerisinde değerlendirebileceğimiz bu uygulamalardan birisi de bir bebeğin sarılık olmasını engellemek için beşiğinin üzerine sarı bir örtü örtülmesidir.

Halk Biliminin kolu olan halk hekimliğinde gözlem ve deneme-yanılma yoluyla elde edilen bilgiler yüzyıllarca birikip kültür vasıtasıyla çağlar boyu kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar ulaşmıştır. Modern tıp imkânları halk hekimliği bilgilerini etkilemekte ve değiştirmektedir. Günümüzde geleneksel iyileştirme pratikleri geçmişin inanç unsurlarıyla (kutsal sayılar motifi gibi) birlikte ülkemizin diğer bölgelerinde olduğu gibi Manavgat’ta da uygulanmaya devam etmektedir. Halk hekimleri eski Türk inancındaki kamların ad ve biçim değiştirmiş sürdürücüleridir. Şamanların sağaltım metotları yenilenerek zenginleşmiş fakat dans, davul gibi öğeler bulunmasa da eski metotlar temelde korunmuştur. Halk hekimleri kadın ya da erkek olabilir. Sağaltımlarda hem Kur’an’dan ayetlerin okunması hem de ateş kültü gibi Şamanlığa ait öğelerin bir arada bulunması bu ikiliğe işarettir. Halk hekimliği uygulamaların üst düzey sosyolojik karşılıkları da bulunmaktadır. Örnekleme gerekirse bir kaynağımız şunları aktarmıştır: “*Abdulla hocanın garısı Hapa gelin sakatdı. Getdikleri ocak ‘Ben bunu eyi ederim ama gızını öluma vèrisen eyi ederim.’ deyuru. Dèdî gibi eyi ediyor ve öluma alıyor*” (HG).

Bir kısmının uygulanmasına tanık olduğumuz geleneksel iyileştirme yöntemlerini bilimsel bir dikkat ve yöntemle ele almak bu kültür öğelerini farklı bir bakış açısıyla incelememize olanak sağlamıştır. Hastalıkların sebeplerini doğru bir şekilde temellendirip buna dayanarak tedavilerini uygulayamayacağı açık olan halk hekimliği uygulamaları yerine toplumsal sağlık anlayışıyla çağdaş tıp olanaklarının halkın her kesimine ulaştırılması

sağlanmalıdır. Ancak bu demek değildir ki halk hekimliği uygulamalarının modern tıbbı hiçbir katkısı yoktur. Aksine örneğin, halk hekimliğinde kullanılan bazı bitkiler tıbbî ilaçların yapılmasına ve geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu çalışmayla birlikte günümüzde kaybolmaya yüz tutan ve her geçen gün unutulmuş bu halk kültürü ürünleri kayıt altına alınmaya ve böylelikle geleceğe aktarılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda halk kültürünün kent merkezinde, köylere göre daha çabuk unutulup kaybolduğu, köylerde ise eskisi kadar olmasa da kent merkezine göre daha canlı bir şekilde yaşadığı görülmüştür. Bu durumun oluşmasında gelişen turizm faaliyetlerinin bölgedeki yaygınlığının yanı sıra köylerde yaşayan insanların yaşam ve inançlarının daha yavaş bir şekilde değişmesi de etkili olmaktadır.

SUMMARY

In this study, folk medicine practices in Manavgat region are discussed. Folk believes about health and traditional healing methods known and practiced in the centre and villages of Manavgat district of Antalya province. For centuries, people have tried to identify preventive and curative methods in the face of events that threaten their existence, such as illness and death. These methods are generally context as "folk medicine". The major difference between folk medicine and modern medicine is that folk medicine generally bases it causes and treatments on metaphysical elements.

The purpose of this study is to evaluate and compile the subject of folk medicine and Manavgat folk culture as a part of folk medicine beliefs and practices. Folk medicine is a part of the culture to which it belongs; the improvement practices of the public are the product of accumulated information that has been formed by transferring from generation to generation.

The boundaries of the study are Manavgat centre and its villages (rural neighbourhoods). Within these limits, researches and reviews on folk medicine have been made. Manavgat is the second largest district of Antalya with an area of 2351 km².

In this study, in addition to making use of field research and written sources, these questions about research were recorded in friendly environment by using guidance of interview technique. The findings were then subjected to classification and evaluation. While selecting the source persons, attention was paid to the fact that they were the ones who witnessed one-to-one applications or directly carried out these applications. In this study, compilations made between 2016-2019 were taken as basis.

Folk medicine is defined as all of the methods and procedures applied by the public for the purpose of diagnosing and treating their diseases when they cannot or do not want to go to a doctor because of lack of opportunities or for other reasons. The aim of folk medicine; with the help of material and spiritual means, to protect the health of the people and to ensure the health of patients.

In this study, beliefs and practices of folk medicine in Manavgat region are classified under ten titles and approximately forty diseases and eighty six treatment methods have been determined. The largest share among the diseases and their applications was related to pediatric diseases and treatment with a rate of 25%. In contrast to the treatment performed after the onset of the disease, applications have been developed to prevent the disease before it occurs. One of these applications that we can evaluate in preventive or preventive medicine studies is to cover a yellow sheet over the cradle to prevent a baby's jaundice. In folk medicine, which is the branch of Folklore, the information obtained through observation and trial and error has been accumulated for centuries and transferred to generations through culture for centuries. Modern medical facilities influence and change the knowledge of folk medicine.

Today, traditional healing practices continue to be applied in Manavgat as well as in other parts of our country, together with the belief elements of the past, the motif of sacred numbers. Folk doctors are the names and form-changed maintainers of the Kams of the Old Turkic faith. The treatment methods of the shamans have been renewed and enriched, but the old methods have been preserved even if there are no elements such as dance or drum. Folk doctors can be men or women. Both the reading of verses from the Qur'an and the combination of shamanic elements such as the cult of fire are the signs of this duality. It is possible to examine these cultural elements from a different point of view with a scientific attention and method to treat the traditional healing methods, some of which we have witnessed. It should be ensured that contemporary medical facilities are delivered to all segments of the public with a socialist understanding of health rather than folk medicine practices that clearly cannot justify the causes of diseases and apply their treatments on the basis of this. However, this does not mean that folk medicine practices have no contribution to modern medicine. On the contrary, some plants used in folk medicine, for example, contribute to the manufacture and development of medicinal drugs. With this study, these folk culture products, which are lost and forgotten by time with each passing day, are tried to be recorded and thus transferred to the future. At the end of the study, it was seen that folk culture disappeared more quickly in the city centre compared to the villages, but lived more vividly than the city centre. The change of the life and beliefs of the people who live at the region is less effective on the transformation than the prevalence of developing tourism activities.

KAYNAKÇA

A. Yazılı Kaynaklar

- ACAR, H. Volkan (2018), "Moğollardan Anadolu'ya Bir Halk Hekimliği Tedavi Yöntemi: Deriye Çekme", *Lokman Hekim Dergisi*, 8 (1).
- ACIPAYAMLI, Orhan (1989), "Türk Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi", *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri* (s. 1-9), Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- AK, Mehmet (2017), "Yörüklerde Halk Hekimliği", *The Journal of Academic Social Science Studies*, (57).
- ALPTEKİN, Ali Berat (2010), "Türk Halk Hikâyelerinde Halk Hekimliği", *Millî Folklor* (86).
- ANOHİN, A. V. (2006), *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, (Çev. Zekeriya Karadavut - Jannet Meyermanova), Konya: Kömen Yayınları.
- ARAT, Reşit Rahmeti (2005), *Yûsuf Hâs Hâcib Kutadgu Bilig*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- BAYAT, Fuzuli (2006), *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- BAYTOP, Turhan (2007), *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü* (3. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BORATAV, Pertev Naili (1994), *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- DEMİREL, Zübeyir (2014), *Gündoğmuş (Antalya) İlçe Merkez Folkloru*, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- EMEN, Huriye (2015), "Gazipaşa'daki Geçiş Dönemi ve Halk Hekimliği Pratiklerinde Orta Asya Türk Kültürü ve İnanç Sisteminin Tesirleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15 (1).
- ERCİLASUN, Ahmet Bican - AKKOYUNLU, Ziyat (2015), *Kâşgarlı Mahmut Dîvânı Lugâti't-Türk Giriş Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, (2. Baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2018), *Dede Korkut Kitabı I-II: Giriş-metin-indeks-gramer-tıpkibasım*, (Birleştirilmiş 2. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÖKALP, Ziya (2012), "Halk Medeniyeti I Başlangıç", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (içinde, s. 465-468), Ankara: Grafiker Yayınları.
- GÖNENÇ, Alpaslan (2011), *Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk Hekimliği İnanışları ve Halk Hekimliği*, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- HUFFORD, David. J. (2007), "Halk Hekimleri", (Çev. Mustafa Sever) *Millî Folklor* (73).
- KABDAŞLI, Sedat (2003), *Manavgat 2002-2003 Envanteri*, İstanbul: MATAB Yayınları.
- KAPLAN, Melike (2011), "Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi", *Millî Folklor* (91).
- KINACI, Cemile (2017), "Kazak Avulundan Kutlama Salonlarına, Popülerleşen Bir Kazak Geleneği: Tusavkeser Toyu", *Millî Folklor* (115).
- KUMARTAŞLIOĞLU, Satı (2016), *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*, Konya: Kömen Yayınları.
- ÖGER, Adem (2010), "Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar", *Turkish Studies*, 5(1).
- ÖZGEN, Zübeyde Nur (2007), *Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması*, Adana: Çukurova Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÖZTEK, Zafer (1992), *Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SALİHOV, Ahat (2007), "Başkurt Şamanlarının Tedavi Usulleri", *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler* (s. 83-89), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- SARI, Nil (2007), *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları: İstanbul.
- SÜMBÜLLÜ, Y. Ziya - ALTINIŞIK, M. Emin (2015), "Erzurum'da Yaşayan Ocak Kültürü I: İkra Kesmek ve Ayare Almak", *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1).
- ŞİMŞEK, Ali (2013), *Manavgat Yöresi Halk İnanışları*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Türk Dil Kurumu (2011), *Türkçe Sözlük* (11 b.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UYŞAL, Yavuz (2017), "Gazipaşa ve Alanya'da Halk Hekimliği Uygulamaları", 2. *Ulusal Yörük Türkmen Çalıştayı Bildiriler Kitabı* (s. 42-65), Antalya: Akdeniz Üniversitesi Yörük Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi (YÖRKAM).
- YAZGAN AKSOY, Duygu (2014), "Gelenekten Geleceğe Alternatif Tıp ve Şifa Algısı", *Geleneksel*

Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Uygulamalarına Uluslararası Bakış Konferansı Bildirileri, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Yayını.

YILDIZ, Ali (2010), *Abideleri ve Kitabeleri ile Manavgat Tarihi*, Antalya: MATSO Yayınları.

B. Elektronik Kaynaklar

Manavgat Belediyesi, "Manavgat Tarihçesi" (Erişim Tarihi: 06.06.2018), <http://www.manavgat.bel.tr/tarihce>.

Harita Genel Komutanlığı. "İl ve İlçe Yüz Ölçümleri" (Erişim Tarihi: 02.02.2018), http://www.hgk.msb.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu, "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları" (Erişim Tarihi: 01.04.2019), <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

C. Sözlü Kaynaklar

Sözlü kaynaklar listesindeki bilgiler, kaynağın metin içinde geçen kısaltmasının ardından adı soyadı, doğum tarihi ve yeri ile mesleği (sosyal durumu) şeklinde sıralanmıştır.

AG: Ayşe Görgeç, 1936, Bozahmetli (Manavgat), Halk hekimi (Ocaklı).

AK: Abdülkadir Kök, 1945, Şişeler (Manavgat), Emekli öğretmen.

FD: Fatma Demir, 1943, Gebece (Manavgat), Ev hanımı.

FE: Fatma Evlice, 1959, Anamas (Isparta), Çakış-Taşağıl (Manavgat), Ev hanımı.

FY: Fatma Yavaş, 1956, Tilkiler, Çolaklı (Manavgat), Ev hanımı.

GU: Gülsüm Uslu, 1942, Sarılar (Manavgat), Ev hanımı.

HG: Hüseyin Gevrek, 1950, Sarılar (Manavgat), Emekli.

HK: Hüseyin Keçer, 1946, Saraçlı (Manavgat), Yörük.

MG: Murat Görgeç, 1939, Yavrudoğan (Manavgat), Emekli.

MŞ: Menekşe Şenol, 1949, Saraçlı (Manavgat), Ev hanımı.

SS: Sultan Selvi, 1933, Kemer (Manavgat), Ev hanımı.

ÜG: Ümmühanı Gül, 1944, Uzunkale (Manavgat), Ev hanımı.